

Kurt Grönfors
Personlighetsskyddet och massmedia

Överläggningsämne
vid det tjugofjärde nordiska juristmötet

Personlighetsskyddet och massmedia

Av professor KURT GRÖNFORS

1. Den personrättsliga utgångspunkten	3
2. Innebörden av uttrycket personlighetsskydd	5
3. Massmedia och kravet på personlighetsskydd	6
4. Nya tekniska anordningar och kravet på personlighetsskydd	10
5. Personlighetsskyddet som sanktionsproblem	13
6. Personlighetsskyddet som juridiskt konstruktionsproblem	18
7. Personlighetsskyddet och massmedia som rättspolitiskt problem	20
8. Teser att diskutera	23

1. Den personrättsliga utgångspunkten

Det är en av rättssystemen allmänt begagnad teknik att framställa rättigheterna såsom anknutna till olika subjekt. Med detta grepp låter sig åtskilliga praktiskt viktiga juridiska situationer bekvämt beskrivas såsom överlåtelse av rättigheter. Tekniken innebär även andra fördelar och passar särskilt bra, när det gäller rättigheter av i varje fall väsentligen ekonomisk karaktär.¹

Med ökat välstånd har den samhällliga ordningen emellertid — om det historiska perspektivet begränsas till de senaste hundra åren — mer och mer intresserat sig för frågan om rättsskydd för andra värden än de ekonomiska. »So treten die Macht, die Einordnung in soziologischen Gruppen, die Furcht, die persönliche Rechtssphäre, ja das Intellektuellein als juristisch relevante Zuordnungsgesichtspunkte auf, so ungewöhnlich dies zunächst erscheinen mag.»² Å ena sidan sker detta så, att rättigheter tillåts bli alltmera färgade av subjektiva intressen. Å andra sidan nöjer man sig icke längre med att låta subjekten bilda anknypningspunkter till rättigheterna utan in-

¹ Att bestämma begrepp som ekonomiska och ideella värden, objektiva och subjektiva värden, samt dra en gräns dem emellan erbjuder betydande svårigheter. För denna framställning är det nog med att påpeka detta utan att prestera någon närmare analys.

² Reimer Schmidt i Festschrift für Nipperdey I (Münch. & Berl. 1965) s. 689.

tresserar sig även för subjektens eget rättsskydd, t. ex. när det gäller personlig integritet, privatlivets fred o. d.³ Införandet av rättsskydd för affektionsvärden⁴ kan tjäna som exempel på en företeelse, som kan ses från båda dessa anfallsvinklar, nämligen antingen som en justering av vederbörande rättighets innehåll eller som ett särskilt skydd för personligheten — respekt för individen och hans känslor av pietet och affektion.

När man skall diskutera frågan om individens rättsskydd i det moderna samhället kan detta tydligen ske så, att man utgår från de särskilda rättsinstituten. Man frågar sig exempelvis, i vad mån den för samhället grundläggande yttrandefriheten bör begränsas av hänsyn till kravet på skydd för individen.⁵ Men man kan närma sig samma problem utifrån en personrättslig utgångspunkt och ställa frågan så: vilket skydd kräver idag hänsynstagandet till individen i olika hänseenden, t. ex. när det gäller yttrandefriheten. Båda tillvägagångssätten är i och för sig lika möjliga.

Det senare sättet att angripa problemen skall här begagnas. Framställningen hålles i huvudsak inom ramen för svensk rätt. Situationen i de övriga nordiska länderna kan väntas bli belyst i diskussionen vid juristmötet.

I det behandlade ämnet kan man urskilja flera frågor, vilka i och för sig kan separeras. En fråga är, i vad mån rättsordningen bör ingripa i situationer, som faller utom ramen för gängse regler om ärekränkning o. d. En annan fråga är, huruvida det personlighetsskydd som må följa av rättsordningens ingripande juridiskt-tekniskt bör konstrueras på det ena eller det andra sättet. En tredje fråga är, om man bör välja rättsliga eller utomrättsliga sanktioner. Dessa frågor har naturligt nog bildat en utgångspunkt för anordnandet av materialet — sålunda behandlas personlighetsskyddet som sanktionsproblem (5), som juridiskt konstruktionsproblem (6) och som rättspolitiskt problem (7) — men även andra aspekter belyses. Stor vikt har lagts vid bedömandet av de nya tekniska anordningar, som på ett helt annat sätt än tidigare utlämnar individen (4), ett för närvarande ytterst aktuellt problem. För att begränsa stoffet har i allmänhet undvikits sådana frågor, vilka synts redan vara mera utförligt diskuterade i den hittillsvarande debatten. Framställningen utmynnar i ett antal teser att diskutera (8).

³ Det första belägget i nutida svensk rättslitteratur på att denna utvecklingscykel uppmärksammats torde vara några uttalanden av Ekeberg i hans graddualavhandling *Studier i patenträtt I* (Upps. 1904) s. 24 f.

⁴ Svensk rätt i detta hänseende diskuterar Grönfors i *TfR* 1963 s. 597 ff.

⁵ Detta är temat hos t. ex. Bergström i hans skrift *Yttrandefrihet i radio och skydd för enskilda intressen* (Sthlm, Gbg & Upps. 1963).

Till en början skall innebörden av uttrycket personlighetsskydd preciseras (2) och massmedias relation till personlighetsskyddet allmänt belysas (3) för att skapa en utgångspunkt för den följande framställningen.

2. *Innebörden av uttrycket personlighetsskydd*

När uttryck som personlighetsskydd, individens rättsskydd etc. används, sker detta i en ganska vag och trevande betydelse. Tar man en överblick över vilka konkreta företeelser som i ledande utländska rättssystem diskuterats och behandlats under synpunkten av personlighetsskydd, finner man så vitt skilda företeelser som säkerhet till liv och lem, personlig frihet och aktning, religions-, församlings- och yttrandefrihet, privatlivets helgd, värn mot personlig bojkott, rätt till sällskap och samliv, rätt till egen bild, rätt till sitt eget livs historia, («Lebensbild») o. d.⁶ Vill man bringa någon ordning i denna mångfald, kan man möjligen säga, att rättsordningens intresse för personlighetsskyddet börjar med vad som kan hänföras till den kroppsliga integriteten för att gradvis övergå till mer och mer subtila företeelser som hör hemma i känslolivet.⁷ Det blir därvid fråga om så komplicerade och svårgripbara fenomen som religiös känsla, skam- och sedlighetskänsla, ärekänsla, själslig smärta, känsla av affektion och pietet osv. Utöver straff- och civilrättsliga föreskrifter om skydd för ära, namn, egen bild och arbetskraft skyddar den »allmänna personlighetsrätten»⁸ i tysk rätt sådant som individualiteten, kränkning av privatfären och den personliga hemligheten, »wie Darstellung des Lebensbildes durch Film und Presse, Verbreitung des Characterbildes, Aufnahme privater Gespräche auf Tonband, Veröffentlichung von Briefen und Tagebüchern und ähnliche Beeinträchtigungen».⁹ Med en dylik materia är det lätt förståeligt att man ibland förlorar känslan för var gränserna går och glider ut i tomma intet. I en dom av Bundesgericht från 1957 uttalas, att förfoganderätten över den egna rösten är en del av personlighetsrätten och att fixerandet av rösten genom bandinspelning e. d. därför kräver tillstånd.¹⁰ Skall dylika resonemang godtas, kan väl snart sagt nästan allt här i världen uppfattas såsom utslag av en princip om personlighetens rättsskydd.

⁶ En värdefull och utförlig komparativ översikt erbjuder *Der zivilrechtliche Persönlichkeits- und Ehrenschatz in Frankreich, der Schweiz, England und den Vereinigten Staaten von Amerika. Gutachten des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Privatrecht* (Tüb. 1960).

⁷ Jfr Hubmann i *Festschrift für Nipperdey I* s. 43.

⁸ Om konstruktionen av personlighetsskyddet som en särskild rätt till den egna personen, se nedan under 6.

⁹ Hubmann, a. a. s. 47 i. f.

¹⁰ Erdsiek i *Festschrift für Nipperdey I* s. 275.

Till undvikande av sådana utglidningar skall framställningen i det följande sikta till sådana centrala ting som privatlivets fred, rätten till egen bild o. d.

Det allmänna talet om personlighetsskydd kan ge intryck av att varje person nödvändigtvis har samma krav på skydd som alla andra. Detta är emellertid ingalunda givet. Såsom ofta påpekas i rättslitteraturen kan det finnas skäl att göra skillnad mellan dem som tillfälligtvis kommer i offentlighetens ljus men eljest är anonyma och dem som av särskilda skäl tillhör de offentligt kända personligheterna, t. ex. politiker och filmstjärnor.¹¹ En särskild grupp kan de sägas utgöra, som på grund av ett mer eller mindre allvarligt brott har blivit föremål för allmän uppmärksamhet, därvid även deras anhöriga eller närstående ofta blir ny hets jägarnas byte.¹² Ibland göres gällande, att kravet på skydd för dem som tillfälligtvis kommer inför offentligheten är mindre betydelsefullt än det är för brottslingen eller för den, som på grund av sin sysselsättning redan förut är allmänt uppmärksamrad. Så lätt kan man emellertid icke uppställa en generell kategori-klyvning. Med lika stort fog kan nämligen sägas, att en offentlig person i och för sig måste tåla så mycket intrång, att frågan om hans personlighetsskydd mera sällan aktualiseras; åtminstone skulle i hans fall skydd endast behöva inträda vid grova kränkningar, och de juridiska gränsdragningarna skulle därmed förenklas. Men satsen att offentliga personer i stort sett skulle vara skyddslösa kan knappast genomföras konsekvent. En fransk domstol har nyligen tilldömt filmstjärnan Brigitte Bardot ett symboliskt skadestånd på en franc från fyra tidningar, som utan hennes samtycke hade publicerat bilder tagna vid hennes semestervilla med hjälp av teleobjektiv.¹³ Domstolen förklarade, att en filmstjärna lika väl som andra människor hade rätt till privatliv. En genomgående olika behandling av offentliga och anonyma personer lär det i själva verket knappast finnas skäl att rekommendera, låt vara att den kränktes tillhörighet till den ena eller andra gruppen av människor onekligen är en av flera omständigheter att ta hänsyn till vid den avvägning, som leder till fastställandet av gränserna för personlighetsskyddet i enskilda fall.

3. *Massmedia och kravet på personlighetsskydd*

Att sådana företeelser som privatlivets fred, rätten till egen bild etc. utgör värden som ett modernt och humant rättssamhälle bör värna

¹¹ Se t. ex. Lögdberg i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult (Sthm, Gbg & Upps. 1960) s. 349 f.

¹² Jfr t. ex. Simson i SvJT 1963 s. 599.

¹³ Enligt meddelande i pressen november 1965.

lär väl alla vara överens om — särskilt som de ord, med vilka man försöker fånga verkligheten på detta område, utgöres av idel honnörsord, vilka det skall fordras stort personligt mod till att stå upp och förneka. Någon ytterligare diskussion skulle därför inte behövas.

Men så enkelt förhåller det sig som bekant icke. När massmedia kommer in i bilden, gör sig starka motstående intressen gällande, vilka i och för sig också framstår som viktiga och skyddsvärda. I konkreta fall måste man därför söka lösningen i en intresseavvägning. Att denna av företrädare för massmedia känns som en grannliga uppgift framgår redan av det mångåriga och intensiva arbete branschens företrädare nedlagt på att skapa en hederskodex till ledning för det egna arbetet.¹⁴

Utgångspunkten för massmedia är, att dessa har den samhälleliga uppgiften att skriva samtidshistoria, att ärligt spegla sin egen tid på både gott och ont. Verkligheten får icke förfalskas eller utglättas utan även det obehagliga måste tas med, i princip oavsett om någon enskild individ därvid blir kränkt. Det är påtagligt, med vilket etos journalistyrkets utövare genomgående hävdar denna grundinställning. Pressens liksom radions och televisionens förmåga att i linje med det sagda dra uppmärksamheten till missförhållanden och påverka samhällsutvecklingen är också oomstridd.

Denna grundinställning brukar utbyggas med särskilda krav på utformningen av de informationer man lämnar. Om massmedia rätt skall kunna fullgöra sin viktiga samhällsuppgift måste nämligen, menar man, materialet presenteras på ett sådant sätt att det »engagerar» läsaren — ett av journalisternas viktigaste honnörsuttryck. Man får på så sätt en garanti för att vad man vill meddela verkligen når adressaterna. Även om denna föreställning är omgiven av minst lika stark yrkesetisk laddning som den förut antydda utgångspunkten, är värderingarna här betydligt grumligare. Den omständigheten, att ett stoff genom en slående och kanske hänsynslös utformning får ett särskilt uppmärksamhetsvärde och därmed också läsvärde, betyder inte bara att informationerna når sina adressater utan även att man får flera läsare. Det »engagerande» reportaget har alltså ett starkt försäljningsvärde. Bakom talet om »engagerande utformning» kan alltså dölja sig krasa affärsekonomiska överväganden, vilka självfallet icke kan utgöra ett lojalt motmotiv i förhållande till individens anspråk på respekt för privatlivet, pietetskänslan etc. Men dessa överväganden är sammanvävda med yrkesambitionen att effektivt sprida informationerna, ett förhållande som onekligen knappast underlättar uppgiften att företa en avvägning. Icke desto mindre måste man dra en

¹⁴ Se närmare nedan under 7.

skarp gräns mellan å ena sidan spridandet av sådan information, som det är massmedias samhällsliga uppgift att sprida, och å andra sidan tillfredsställandet av allmänhetens sensationshunger.

Som ett exempel på avvägningssvårigheterna kan några fall av rätten till egen bild få tjäna.¹⁵

Självklart är, att en bild skall föreställa den som den sägs föreställa; här sammanfaller individens önskan med massmedias sanningskrav. Klichén, som en landsortstidning av kostnadsskäl hade sparat med påskriften »Grosshandlare L. Pettersson, obs. kan även användas som Gandhi», tillhör i alla avseenden en svunnen tid. Lika klart är det, att man av humanitära skäl icke offentliggör bilder av unga lagöverträdare. Man rör sig här på ett område där en ganska fast praxis har utbildat sig och där f. ö. hela sammanhanget är sådant, att åtminstone risken för en personkränkning är uppenbar. Men så många mellanlägen finns. En ursprungligen »oskyldig» bild kan flyttas över till ett helt annat sammanhang, där den plötsligt blir insinuant eller rent av kränkande. Om en svensk politiker blir fotograferad under sin semester på Gotland, spelande varpa och med högerarmen rakt upp i luften efter kastet, är detta oskyldigt som semesterbild med en underskrift som omtalar hans sysselsättning. Men om samma bild publiceras i samband med ett politiskt reportage utan förklarande underskrift, kan den väcka tanken på nazisthälsningen och framstå som insinuant i detta nya sammanhang. Sådant handskande med bildmaterial bör ej få förekomma och strider dessutom mot massmedias sanningskrav; att bilden möjligen blir mera »engagerande» kan ej rimligen godtas som motskäl.

Ett mera svårbedömt fall av samma typ är följande. I en veckotidning publicerades vintern 1965 ett reportage om popungdom, i samband varmed en bild av en långhårig och mycket feminint utstyrd pojke som höll på att sminka sig avtrycktes med hans tillstånd. Samma bild infördes senare i en annan veckotidning, men nu i direkt anslutning till rubriken: »Är det unga modet farligt? Långt hår med rosetter, flicknamn, smycken, smink och spetsmanschetter . . . Flickpojken föräldrar är oroliga: kan det gå för långt, är tonårsflugan en farlig lek med homosex?» Offentliggörandet påtalades inför Pressens opinionsnämnd, som fann att publiceringen av bilden i omedelbar anslutning till de framförda frågorna om homosex hos den moderna ungdomen borde ha föranlett tidningen att inhämta vederbörandes medgivande. Med hänsyn till att något klander mot vederbörande ungdomsgrupp emellertid icke framfördes i själva artikeln, fann

¹⁵ Rätten till egen bild har i svensk doktrin behandlats särskilt av Lögberg, a. a. s. 323 ff.

opinionsnämnden något vidare uttalande i ärendet inte påkallat.¹⁶ Kanske denna bedömning kan anses vara alltför mild?

Ännu mera tveksamma fall kan uppstå. Närbilder av människor i olika situationer kan otvivelaktigt spegla samtidshistoria, men får man hur som helst utlämna ett naket ansikte? Problemställningen är välkänd både inom press och TV, där man ibland för att skona vederbörande ser sig föranlåten att skicka en tecknare i stället för en fotograf. Men var går gränsen? Efter den tragiska snöskredsolyckan i österrikiska alperna vintern 1965, då en hel buss med skolungdomar blev begravnad under snömassorna, infördes i åtminstone en stor daglig tidning närbilder av några föräldrar och släktingar, som väntade på besked på vederbörande resebyrå i Stockholm. Bilden var verkligen starkt dramatisk, ty ansiktsuttrycken speglade i högsta grad mänsklig oro och gränslös förtvivlan. Naturligtvis levande reportage av högsta klass, »engagerande». Men inte behövdes bilden för att tillgodose sanningskravet; ej heller behövde man vara ängslig för att informationen inte skulle nå sina adressater, eftersom praktiskt taget hela svenska folket just vid detta tillfälle med andlös spänning och varmt deltagande följde alla informationer om olyckan i massmedia. Jag menar för min del, att en sådan bild skall bedömas som en kränkning av de porträtterades krav på respekt för privatsfären.

Ett annat och likartat exempel. TV gjorde för några år sedan ett synnerligen uppmärksammat reportage från ett Maranatomöte — Maranata är en frireligiös sekt, där publiken hetsas upp till högsta extas. Vid stark exaltation lämnar ju det mänskliga ansiktet lätt sina normala drag och framstår som både groteskt och fränstötande. Kamerorna dröjde sig länge kvar vid uppskakande närbilder och sändningen väckte enormt uppseende. Säkerligen var det åtskilliga i den trakt, där mötet ägde rum, som kände igen fru X, fröken Y och herr Z, vilka på detta sätt utlämnats till allmänt beskådande. Inte desto mindre skulle jag i detta fall vara benägen att finna saken vara helt i sin ordning. Det gällde ett socialreportage rörande en företeelse, som i vissa trakter var ganska spridd och som det fanns anledning att rikta uppmärksamheten mot. Skulle detta lyckas, måste reportaget utformas ej blott sanningsenligt utan även »engagerande». Det chockerande draget i reportaget måste rent av tas med, om tittarna skulle få en realistisk uppfattning av hur denna frireligiösa sekt arbetar och spelar på människors nerver. Reportaget följdes också av en livlig allmän debatt, så som avsikten var.

Om man vill sätta en gräns för de förfaranden på detta område, som man från rättsstatlig synpunkt anser sig kunna godta, blir det

¹⁶ Pressens opinionsnämnd den 30 mars 1965.

tydiligen fråga om svåra avvägningar i konkreta fall. Det kunde tyckas som om hela detta gränsdragningsproblem kunde undvikas genom att man gjorde allt handlande i dessa ting avhängigt av samtycke av den eventuellt kränkte. Men så lätt kommer man icke bort från problemet. Den homosexuelle eller narkomanen, som dramatiskt vill träda fram och få sitt öde berättat i tidningen, bör nog inte utan vidare beredas tillfälle att mot bättre vetande få en för sig själv skadlig publicitet. Och fru X, deltagare i det Maranatomöte som utsändes i TV, bör icke få förstöra reportaget genom att förbjuda utsändning av de kanske mest belysande närbilderna av sitt eget i extas förvridna ansikte. Den eventuellt kränktes eget samtycke kan därför icke upphöjas till enda och helt avgörande kriterium.¹⁷ Däremot torde samtycke få vara en av flera olika omständigheter, vilka tillsammans faller utslaget.

4. Nya tekniska anordningar och kravet på personlighetsskydd

Massmedias tryck på personlighetsskyddet har under senaste år ökat genom tillkomsten av nya tekniska anordningar som utlämnar individen. Kränkningarna sätter i så fall in på den del av personlighetsskyddet, som brukar rubriceras privatlivets fred.¹⁸

På bildområdet har tillkommit telelinsen och zoomlinsen, som möjliggjort för både stillbilds-, film- och TV-kameror att obehövligt smyga tätt in på sina motiv. Ursprungligen var väl denna uppfinning tänkt för att möjliggöra djurfotografering o. d. på bättre sätt än tidigare, men snart blev människor ett väl så omtyckt villebråd i sammanhanget.

På ljudområdet kom först bandinspelningarna med deras möjligheter att genom klippning och andra tekniska förfaranden ändra (förfälska) det inspelade talet. Den explosiva utvecklingen satte dock in först sedan transistor tekniken praktiskt slagit igenom och möjliggjort framställning av oerhört små sandar- och mottagarenheter. I Amerika saluföres mikrofoner och sändare, inbyggda i häftapparater, cigaretttändare och andra »ofarliga» småsaker. Mottagaren kan ställas upp ett par kilometer därifrån, i en annan byggnad, och på så sätt kan man obemärkt avlyssna hemliga affärskonferenser o. d. Särskilt raffinerad är kanske den sändare med tillhörande antenn, som utformats såsom en oliv med tillhörande tandpetare och helt enkelt läggs i dry

¹⁷ Annorlunda måhända Bratholm i Lov og rett 1964 s. 441.

¹⁸ Detta ämne har i nordisk doktrin behandlats särskilt av Thoroddsen vid det 22. nordiska juristmötet, se förhandlingarna bil. 1 samt Palmgren och Andenæs ib. förhandlingarna s. 33 ff. Se vidare Andenæs i TfR 1958 s. 369 ff. (omtryckt i Avhandlingar og foredrag, Oslo 1962, s. 378 ff.). Några anmärkningar om privatlivets helgd gjorde Ross redan i TfR 1932 s. 317—19.

martiniglaset! Intet under, att man efterlyst amerikansk lagstiftning om kontroll av tillverkning och försäljning av dylik spionutrustning, med vars hjälp envar kan bli sin egen James Bond.¹⁹ En amerikansk tidningsannons från vintern 1965 är värd att i detta sammanhang ordagrant citeras: »The Snooper — world's only private listening device. Amplifies sound 1,000,000 times! Aim it at a group of friends a block away and hear every word!» Kommentarer ter sig överflödiga.

Man skall inte tro, att sådana rapporter från amerikanska förhållanden saknar aktualitet i vårt land. Liknande apparater finns antagligen, mer eller mindre dolt, att tillgå på svensk marknad. Sommaren 1965 utsändes till vissa hotell- och pensionatsägare ett cirkulärbrev med den en smula överraskande rubriken: »Har Ni någon gång önskat kunna kontrollera, vad ev. 'suspekta' gäster har för sig i sitt rum utan att dessa har kännedom om saken?» Cirkulärets utsändare erbjöd en liten japansk radiosändare med mikro transistorer, vilken kunde avlyssnas på en vanlig radioapparat med FM (UKV). Utsändaren menade själv, att apparaten av naturliga skäl aldrig skulle kunna köpas av privatpersoner på öppna marknaden; själv »smög» han dem förbi både japansk och svensk tullgräns. Han konkluderade: »På grund av att jag i viss mån gör mig skyldig till olagligt förfarande vid importfifflet önskar jag till en början uppträda anonymt och med Poste Restante-adress.» Ett polisiärt efterspel avslöjade, att det denna gång inte var så stor risk för privatlivets fred, ty det hela var ett affärsskoj; det fanns aldrig några funktionsdugliga apparater. Men i andra fall är det kanske allvar.

Att sådan spionutrustning som den nu exemplifierade göres tillgänglig för allmänheten är illa nog, men verkligt allvarlig blir effekten för samhället när dessa apparater kopplas samman med massmedia och ställes i offentliggörandets tjänst. Här öppnar sig nya och för en rättsstatsideolog skrämmande perspektiv: nyhetsjägarna hos massmedia såsom en extra poliskår, obunden av ämbetsmannansvaret och med möjlighet till ögonblicklig och vidsträcktaste spridning av de uppfångade informationerna innan dessa ännu hunnit prövas rättegångsvägen eller annorledes kontrolleras. Sedan gammalt har man erfarenhet av frestelsen för tidningarna att behandla tilltalade såsom dömda innan de verkligen är det²⁰ — rubriker som »Mördaren nekar ännu» och »Ultunamördaren dömd för dråp» tillhör verklighetens värld och icke fantasiens. Hur mycket större måste inte frestelsen att döma på förhand bli, om massmedia med egen personal skulle ägna

¹⁹ Rapporterat i svensk TV av Björn Ahlander den 1 mars 1965.

²⁰ Frågan om pressen och rättegångsreferaten behandlades av det 17. nordiska juristmötet med Hurwitz som referent. Ämnet har i nordisk doktrin senast behandlats av von Eyben i Juristen 1965 s. 523 ff.

sig åt aktivt uppspårande av brott, affärshemligheter eller blottande av familjehemligheter och annat liknande inom privatlivets sfär. Nyhetsmediets egen prestige står ju då på spel, och vad betyder väl praktiskt den enskilda människans privata små intressen när de utsetts för ett så väldigt mottryck.

Den nu omtalade utvecklingen har öppnat möjlighet för den programtyp, som brukar gå under benämningen »den dolda mikrofonen» och »den dolda kameran». Denna idé kommer, i likhet med så mycket annat i branschen, från Förenta staterna (candid camera) och går ut på att mikrofon och/eller kamera dölj es så att offren är helt omedvetna om att det pågår upptagning. Man arrangerar sedan svårbevästrade och ovanliga situationer, och komiken ligger i att offren blir mer eller mindre förlöjligade. En bil kommer exempelvis i nedförsbacke inrullande till en bensinstation. Sedan föraren, en ung dam som spelar med i komedin, fått bensin påfylld, ber hon det intet ont anande bensinstationsbiträdet att kolla vatten och olja. Denne lyfter på motorhuven — endast för att finna motorutrymmet helt tomt. Bilen har ingen motor! Hur har den då kört hit? Biträdet kliar sig i nacken, funderar, undersöker närmare om han ser fel, skakar på huvudet, tittar på den unga damen — som inte låtsas om någonting — och vet till slut inte vad han skall göra. Den dolda kameran kramar obarmhärtigt varje uns av enkel komik ur situationen. Detta är ett oskyldigt exempel på användning av den dolda kameran. De arrangerade situationerna kan skärpas därhän, att offret förnedras, hetsas och skräms.

Från denna programtyp har själva tekniken med upptagning utan den agerandes vetskap flyttats över till seriösa montageprogram. Man skildrar exempelvis med den dolda kamerans hjälp livet i restaurangmiljö, och några personers uppträdande i påstruket tillstånd registreras. Eller kameror, dolda i parkerade bilar och försedda med zoomlinser, används för en lyrisk skildring av hur en storstad vaknar. Man ser därvid hur en helt överlastad individ raglar gatan framåt på väg mot morgonpilsnern, och mannens identitet kan lätt fastställas med hjälp av bilderna av hans ansikte, klädsel osv. Kameran fångar även en TV-mässigt intressant bildsvit av en äldre välklädd gentleman, som förstulet rotar i en papperskorg, tar upp något och stoppar föremålet i sin portfölj, varefter han med värdiga steg avlägsnar sig. Även hans identitet är lätt avslöjad med hjälp av de goda närbilderna på mannen, som alls icke trott sig vara iakttagen. Dessa bildsekvenser fyller utan varje tvivel sin plats som ett färgstarkt moment i reportaget, men de utlämnar samtidigt två individer hänsynslöst till offentligheten. Hur skall avvägningen ske?

Lusten att få »uppträda i TV-rutan» kan vara så stor, att offren i dylika situationer mer än gärna själva samtycker till att bilderna visas, särskilt om de t. o. m. får uppbära ett mindre »honorar för medverkan i programmet». Såsom nyss påpekats kan man inte låta samtycket av offret självt vara ensamt avgörande kriterium. Sveriges Radio har också värderat dessa programtyper som ytterst farliga, så farliga att användning av dold kamera och dold mikrofon alltid fordrar särskilt tillstånd av radiochefen själv. Det är signifikativt, att dessa ärenden alltså för sin bedömning och behandling flyttats upp till allra högsta beslutsnivå.

Gränsen mellan »dold» och »öppen kamera» kan för övrigt vara ganska flytande. Vid direktsända tennismatcher, t. ex. sådana uppmärksammade som samlar en god del av Sveriges tittare kring Båstads centercourt, brukar man i pauserna lägga in publikbilder. Detta förfarande ställer sig tekniskt enkelt — pausen måste ju utfyllas på något sätt — och ger samtidigt en viss atmosfär från courtside och därmed närvarokänsla för tittarna. Med hjälp av zoomlinserna smyger sig de på höga ställningar uppmonterade kamerorna nära in på enskilda personer i publiken och ger suggestiva bilder. Direktör X, vars utseende är ganska bekant inom vida kretsar, blir avporträtterad just då han i ett som han själv tror obehagligt ögonblick petar näsan. En ung pojke och flicka smyger förstulet sina händer i varandras och kameran registrerar både de varma blickarna och händerna som ömt trycker varandra — och vid en TV-apparat råkar flickans fästman sitta och få hela scenen för sig avslöjad . . . Denna typ av obehagliga närbilder i stor publik har hittills icke betraktats såsom ett fall av dold kamera, ehuru inspelningen från offrens synpunkt fungerar på mycket likartat sätt. Man har dock numera klart för sig inom svensk TV, vilka faror som lurar i denna teknik.

5. Personlighetskyddet som sanktionsproblem

Vissa företeelser, som brukar räknas till personlighetskyddet, är sanktionerade med straff. Det räcker att som exempel nämna ärekränkning, kränkning av personlig frihet, hemfridsbrott och brytande av post- eller telehemlighet. Även andra, i sammanhanget mindre uppenbara straffbud kan i somliga situationer faktiskt bilda en skyddsmur kring individen. Den journalist som, för att anknyta till ett tidigare exempel, bestämmer sig för att själv agera polis och uppdaga ett brottsligt förfarande för att få nyhetsmaterial, riskerar sålunda att komma i konflikt med gällande straffbestämmelser om föregivande

av allmän ställning, obehörig tjänsteutövning, egenmäktigt förfarande, intrång i förvar, misshandel o. d.²¹ Personlighetsskyddet är emellertid en etikett för så mångfacetterade och delvis svårgripbara företeelser, att straffet i allmänhet måste sägas vara mindre väl lämpat som sanktionsmedel i sammanhanget. Särskilt de tveksamma gränsdragningsproblem, som — på sätt illustrerats i det föregående — möter så snart man lämnar kärnan av personlighetsskyddet, gör det från rättssäkerhetssynpunkt olämpligt att generellt sammankoppla personlighetsskyddet med en straffsanktion. Man föranledes därför att i arsenalen av tillgängliga sanktionsmedel söka efter något annat, på vilket man i huvudsak skulle kunna bygga.

Det är då naturligt att i första hand vända sig mot skadeståndssanktionen. Denna är emellertid i själva verket inte i allo lämpad när det gäller personlighetsskyddet. Till att börja med är skadeståndet i svensk rätt av historiska skäl sammankopplat med straffsanktionen på så sätt, att den som begår en straffbar handling och därvid orsakar skada, automatiskt blir ersättningsskyldig för den sålunda uppkomna utomobligatoriska skadan; något särskilt lagstöd härför utöver straffbestämmelsen kräves ej, så länge det gäller integritetskränkningar (sak- och personskada) och fall av s. k. allmän förmögenhetsskada, där skadeståndssanktionen m. a. o. inte utan särskilda lagstiftningsåtgärder når längre än straffsanktionen, vilket i detta sammanhang framstår som en svaghet. Vidare uppkommer vid kränkningar av här diskuterade slag ej sällan immateriella (ideella) skador, och då gäller ej längre den antydda huvudregeln utan kräves ett särskilt stöd i lag; sådana lagföreskrifter existerar blott i mycket begränsad omfattning, t. ex. stadgandena om ersättning för sveda och värk eller för stadigvarande men. Slutligen är skadan i hithörande fall ofta sådan, att den inte kan repareras i samma mening som den tillbucklade stänkskärmen på bilen eller den utslagna fönsterrutan. Har en familjehemlighet genom massmedia blivit riksbekant hjälper inga pengar i världen, och ej heller går det att verkställa en skadevärdering för att ersätta vad man brukar kalla »fulla skadan».

Den sanktionsform, som under sådana omständigheter på ett naturligt sätt anmäler sig, är det gamla privatstraffet, »boten».²² Denna avskaffades slutligen i Sverige genom införandet av 1864 års strafflag, men sedan dess har den utkastade visat sig besitta obruten livskraft och en betydande förmåga att smyga sig in bakvägen i förklädnad av vanligt skadestånd, huvudsakligen just ersättning för immate-

²¹ Exempelen har hämtats från Fürsts artikel »Bragd eller brott?», Svenska Dagbladet den 21 maj 1965.

²² En samlad undersökning av detta sanktionsmedel har i nordisk rättslitteratur presterats av Popp-Madsen, Bod I (Kbhvn 1933).

riell (ideell) skada. Sålunda avser tydligen ersättning för sveda och värk att kompensera ett psykiskt lidande, som i och för sig icke kan värderas i pengar på samma sätt som den tillbucklade stänkskärmen. Detsamma gäller exempelvis det genom ärekränkning tillfogade lidandet. Ersättningen blir här icke en reparation i vanlig mening utan ett plåster på såret. Viktigt är härvid också, att denna kompensation äger rum på bekostnad av den som tillfogat lidandet. »Risken att bli ärekränkt kan vara ett irritationsmoment i umgänget människor emellan, men den förlorar icke denna karaktär därigenom att jag vid ärekränkning kan räkna med ett skadestånd, varigenom jag kan bereda mig ett nöje, utan enbart genom att jag på ett eller annat sätt kan få upprättelse gentemot gärningsmannen.»²³ Härigenom fungerar skadeståndet faktiskt såsom en bot, ett privatstraff. Skadeståndet skall då ge folk en känsla av att rättsordningen i princip vill respektera och skydda varje medborgares värde som person. Vid sidan av eventuellt straffansvar kan en sålunda utformad sanktion tänkas fylla en låt vara begränsad preventiv funktion.

Denna uppfattning har fördelen, att domstolarna befrias från den i själva verket olösliga uppgiften att värdera den immateriella skadan på samma sätt som vid förmögenhetsskador. I stället utbildar sig småningom i praxis bestämda taxor, utan att man för den skull försöker att ersätta en chimär som »den totala immateriella skadan». Man får då möjlighet att skydda sådant som affektionsintressen, där sådana befinner sig skyddsvärda, utan att mötas av den vanliga invändningen att dylika aldrig kan uppskattas i pengar.²⁴

Men om man sålunda erkänner möjligheten att använda skadeståndssanktionen även vid kränkning av sådana företeelser, som brukar sammanfattas under beteckningen personlighetsskydd, öppnar man då icke portarna på vid gavel för ett skadeståndsansvar utan begränsning? Vet man över huvud, var man hamnar till slut? Eftersom personlighetsskyddet är en etikett för så många och så olikartade företeelser, delvis av så vårgripbar t slag, kan det inte förnekas, att det består en viss risk för att man förlorar greppet om skadeståndssanktionens gränser. En metod att förhindra ett utglidande i det okända är uppställandet av kravet, att immateriell skada skall kunna ersättas endast om därför finns ett uttryckligt lagstöd; detta har förut omtalats vara den svenska rättens principiella inställning. Svagheten med denna princip är blott, att domstol kan ställas inför frågan om samhälls synpunkt ytterst klandervärda kränkningar av uppenbart skyddsvärda intressen utan att kunna reagera. Vill man icke förbehålla lag-

²³ Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet (Upps. & Lpz. 1942) s. 112. (Spärr, orig.)

²⁴ Jfr Grönfors i TfR 1963 s. 603 f.

stiftaren allt rättsbildande initiativ på området genom en sådan »stel spärr», återstår att lita till någon för rättstillämpningen allmänt dämpande formel av typen, att en utvidgning av skadeståndsansvaret endast får ske genom en *försiktig* extensiv lagtolkning, ett *försiktigt* analogiserande från de redan förut sanktionsbelagda fallen.²⁵ Det är naturligtvis möjligt, att en sådan anordning i praktiken visar sig föga effektiv, men en mera konkretiserad »mjuk spärr» lär man knappast rättstekniskt kunna nå fram till på detta diffusa område.

En möjlighet att räkna med är, att man ingriper med förbud av politirättsligt slag. Försäljning av sådan spionutrustning som förut beskrivits kan sålunda förbjudas annat än mot licens, på samma sätt som sker med försäljning av eldvapen och liknande farliga inrättningar. Ett förbud kan även kopplas till själva användningen av utrustningen, t. ex. fotografering med telelins av kungligheter och andra offentliga personer i intima och privata situationer,²⁶ men det blir då antagligen svårare att effektivt övervaka efterlevnaden. Dylika åtgärder skulle även inverka på massmedias möjligheter, men för att nå detta resultat behöver man icke tillgripa försäljnings- och användningsförbud. Att ingrepp i den privata sfären sker med hjälp av olika tekniska anordningar är illa nog, men när massmedia kommer med i bilden ligger den väsentliga skadan i själva offentliggörandet av det införskaffade materialet. Det naturliga blir därför att hålla sig till offentliggörandet, något som dessutom är lätt att övervaka. En förbudstalan kan alltså utformas på olika sätt, och samtidigt är man därmed ytterst tillbaka till straff och skadestånd (som komplettering av förbudet) på sätt förut angivits.

Såsom sanktionsmedel, vilka är särskilt väl avpassade just för massmedias kränkningar av personlighetsskyddet, bör uppmärksammas dels beriktigande, dels genmäle. Man bör skilja klart mellan dessa två företeelser. Beriktigande innebär en blank dementi av felaktiga uppgifter som tidigare offentliggjorts, under det att genmälet förutom måhända ett tillrättaläggande innehåller kommentarer och delvis även mer eller mindre kritiska argument mot den kränkte. Genmälet är, annorlunda uttryckt, närmast att betrakta som på sin höjd ett halvt beriktigande, ett tillrättaläggande mera i form av ett diskussionsinlägg.

Den sammanblandning, som hittills även i praktiken skett mellan

²⁵ Denna utväg rekommenderar för tysk rätts del exempelvis Norr i *Archiv für die civilistische Praxis* 158 (1959/60) s. 9 ff., där ståndpunkten utförligt underbygges på ett intresseväckande sätt.

²⁶ Ett dylikt förbud uppges övervägas i Holland närmast med anledning av de med telelins tagna fotografierna av prinsessan Beatrix och hennes fästman före offentliggörandet av trolovningen. Ej heller svenska prinsessor har gått fria från journalistisk jakt med telelins.

nämnda institut, är beklaglig, ty den innebär att man från massmedias sida ibland nöjt sig med ett genmäle där det hade varit påkallat med ett beriktigande. En förutsättning för att ett beriktigande av rättsordningen skall kunna anses innebära en verklig upprättelse är naturligtvis, att detsamma sker generöst och icke förses med några kritiska kommentarer, som i realiteten förlänar det karaktär av blott ett genmäle. Ett beriktigande måste m. a. o. för att fungera effektivt vara så beskaffat, att massmediet icke beredes tillfälle att få det sista ordet. Välbekant är tendensen, att den personlighetskränkande nyheten offentliggöres på iögonfallande plats, under det att beriktigandet dagen efter sker på ett så undanskymt sätt att ingen lägger ordentligt märke därtill. Så får absolut icke ske opåttalt, ty sanktionen förlorar då all praktisk betydelse, särskilt som även ett beriktigande på framträdande plats har ett tämligen diskutabelt värde för individen. I allmänhetens ögon blir han, eller själv åtminstone känner han sig ha blivit, på ett outplånligt sätt prickad, eftersom medmänniskorna alltid har en benägenhet att göra kommentarer av typen »ingen rök utan eld».²⁷

Med hänsyn till att utformningen av de nu behandlade sanktionsmedlen uppenbarligen har grundläggande betydelse kan det ifrågasättas, om man icke borde lagstiftningsvägen reglera sanktionernas innehåll och utformning utan att ta ställning till frågan, när de skall komma till användning, annat än genom ett principiellt krav på att klart felaktiga uppgifter dementeras genom beriktigande. En dylik

²⁷ I detta sammanhang må citeras följande uttalande av författaren Vilhelm Moberg, gjort i ett kåseri vid Tidningsutgivareföreningens höstmöteslunch den 26 oktober 1965: »År 1961 publicerades i tidningen *Arbetet* och i tidningen *Kvällsposten* helt falska intervjuer med undertecknad. Intervjuerna var tillverkade på redaktionerna, utan något anspråk på att objektet själv behövde medverka. De avtrycktes av många andra tidningar, av stora stockholmstidningar, de publicerades i stockholmspressen på första sidan under väldiga rubriker. De föranledde en formlig kampanj mot en pjäs, som jag hade skrivit och som skulle ha premiär först om 2 månader. Premiären blev ordentligt recenserad redan före premiären, så att två teatrar, som skulle ha spelat den, blev skrämde och lät den ligga. *Jag hade alltså här lidit bevislig skada.*

Jag gick till Opinionsnämnden. För att nämnden skulle ta upp ärendet krävde den, att jag skulle förbinda mig att icke väcka åtal mot de båda tidningarna. Jag måste alltså lova det. I ett uttalande i sitt domslut av den 17 juni 1962 brännmärkte Opinionsnämnden mycket uttryckligt de båda tidningarnas skrivsätt, som ansågs vara oförsvarligt. Tidningarna publicerade domen som de var förpliktigade till. Men pressen i övrigt, som hade publicerat de falska intervjuerna på sina förstasidor under stora rubriker, vad gjorde den? I de flesta fall tog de bara in en liten notis om Opinionsnämndens utslag på en undanskymd plats. De flesta människor, som läste de falska intervjuerna, fick alltså aldrig veta att de *var* falska. Och jag hade förbundit mig att inte söka någon rättvisa vid domstol. Jag kunde ingenting göra, alltså, men i realiteten fick jag aldrig upprättelse. Alltså ställer jag frågan här i dag: *Kan en enskild person någonsin få rätt emot en tidning? Även om han söker hjälp hos pressens hedersdomstol? Jag tror det inte.»* (Kurs orig.)

Se Meddelande från styrelsen för TU Nr 319/oktober 1965 s. 33.

tvångsvis bindning av sanktionsformerna kan också motiveras med en hänvisning till det nyss påpekade, knappast särskilt generösa sätt, varpå instituten beriktigande och genmäle hittills ej alldeles sällan tycks ha använts i praktiken. I detta avseende har den nuvarande ordningen alltså icke fungerat helt klanderfritt.

6. *Personlighetskyddet som juridiskt konstruktionsproblem*

Hittills har i denna framställning begagnats uttryckssättet personlighetskydd, medan uttryckssätt i rättighetskategorier undvikits. Vi har sett, att den icke förmögenhetsrättsliga sidan av personligheten skyddas ganska långt av rättsregler, som vanligen i första hand tar sikte på annat. Kan dessa olika »punktskydd» föras tillbaka på en gemensam rättsprincip? Finns det i Skandinavien något exempel på att man i fall där andra regler sviktar har antagit en personlighetsrätt, vars kränkning är sanktionerad av rättsordningen med skadestånd e. d.?²⁸

Belysande för denna konstruktionsfråga är, såvitt bekant, endast ett i diskussionen ofta uppmärksammat avgörande av Norges Högsta domstol, refererat i Norsk retts Tidende 1952 s. 1217. Detta fall angår frågan om skydd för vad förut omtalats som »Lebensbild». Under förföljandet av två inbrottstjuvar blev två polismän nedskjutna. Händelsen, som inträffade 1926, väckte på sin tid betydande uppseende i Norge. Den ene inbrottstjuven, som förmodligen var den drivande kraften, tog sitt eget liv; den andre dömdes till frihetsstraff. Efter att ha avtjänat detta år 1946, lyckades han åter anpassa sig till samhället, fick småningom en ganska god position och bildade familj. År 1949 offentliggjordes i pressen meddelandet om att ett norskt filmbolag tänkte spela in en film om händelserna i fråga, bekanta under beteckningen länsmansmordet. När mannen läste detta, vände han sig till justitieministeriet med en förfrågan, huruvida en dylik filminspelning, som åter skulle aktualisera händelserna för folk och därmed innebära ett lidande för honom själv och familjen, verkligen vore tillåtlig.²⁹ Ministeriet fördömde filminspelningen moraliskt men

²⁸ Frågeställningen belyses mera ingående i Coing, Lawson & Grönfors, Das subjektive Recht und der Rechtsschutz der Persönlichkeit (Frankf. a. M. & Berl. 1959).

²⁹ I sak påminner denna situation en del om den, som behandlades i ett färskt danskt avgörande i högsta instans, refererat i UfR 1965 s. 33. En advokat hade i en bok skildrat ett nära trettio år gammalt rättsfall och i samband därmed utförligt refererat den allt annat än smickrande karakteristik han själv såsom ombud för den ena parten hade givit av den andra partens uppträdande i samband med en försäljning. Højesterets majoritet menade, att, oavsett att uttalandena fälldes och refererades offentligen vid själva processen, advokaten genom att nu i sin bok uppta ett utförligt referat av sin karakteristik hade överskridit gränsen för den yttrandefrihet, som må tillkomma en författare till ett verk av ifrågavarande art. Jfr UfR 1959 s. 828, där en likartad skildring däremot icke ansågs innebära en kränkning.

ansåg sig inte kunna ingripa. När filmen slutligen var färdigställd, stämde mannen filmbolaget och yrkade, att filmens offentliga framförande måtte förbjudas. Som grund för detta yrkande anförde han den norska strafflagens bestämmelse i § 390 om förbud mot kränkning av privatlivets sfär, vidare ärekränkingsreglerna och slutligen skälet att förfarandet skulle innebära en kränkning av en allmän rättsgrundsats om personlighetens skydd. Den norska högsta domstolen motiverade sitt avgörande med den tredje grunden, nämligen att det förelåg en allmän rättsgrundsats om skydd för personligheten, vilken i detta fall var kränkt. Klaganden var därför berättigad att motätta sig filmens framförande.

Detta avgörande visar klart, att domstolen ansett sig med stöd av en konkret helhetsvärdering av omständigheterna kunna ingripa, även om något uttryckligt lagstöd härför icke kunde åberopas.³⁰ Längre gående slutsatser bör man dock icke dra. En svensk rättsvetenskapsman har för sin del menat, att norska ärekränkingsbestämmelser skulle ha kunnat tillämpas i målet.³¹ Och flera nordiska rättsvetenskapliga författare har uttryckligen varnat för alla försök att konstruera ett slags subjektiv rätt till den egna personligheten.³² Personlighetskyddet tar sig nämligen så skiftande uttryck, att det icke lämpligen låter sig sammanfattas på ett enhetligt sätt i en personlighetsrätt. På sin höjd är det, menar man, lämpligt att betrakta de skiftande företeelserna under ett gemensamt personrättsligt perspektiv. T. o. m. i tysk rätt, där man laborerar just med en rättighet till den egna personligheten, erkänner man att en kränkning av personlighetsrätten icke kan få utgöra tillräckligt rekvisit för skadestånd, enär innehållet i den allmänna personlighetsrätten är alltför obestämt.³³ I de skandinaviska länderna, där man förfogar över lagstiftningsapparater som när så krävs fungerar ganska raskt och ej heller har svårt att erkänna domstolarnas rättsskapande verksamhet, har man ej heller samma skäl att pressa existerande kategorier för att under täckmanteln av en tillämpning av redan antagna rättsregler nå fram till ändamålsenliga lösningar.³⁴

³⁰ Selmer i NIR 1955 s. 7.

³¹ Nelson i SvJT 1954 s. 21 ff. Jfr ang. detta rättsfall vidare Arnholm i TfR 1950 s. 390 ff. (behandlande underrättens dom) och Andenæs i TfR 1958 s. 391 f. (omtryckt i Avhandlingar og foredrag, Oslo 1962, s. 396 f.).

³² Arnholm, Forelesninger over norsk personrett (Oslo 1947) s. 89 f. och Personretten (Oslo 1959) s. 81 f.; Borum, Personretten (3. udg. Kbhvn 1953) s. 4; Selmer, a. st.; Torben Lund i Festskrift for Poul Andersen (Kbhvn 1958) s. 268; Grönfors i Coing, Lawson & Grönfors, a. a. s. 52 f.

³³ Nörr, a. a. s. 10: »Vor allem ist der Inhalt des allgemeinen Persönlichkeitsrechtes noch zu unbestimmt, als dass durch ihn der Ersatz des immateriellen Schadens wirksam begrenzt werden könnte».

³⁴ Grönfors, sist a. st.

7. Personlighetsskyddet och massmedia som rätt s politiskt problem

Frågan vem som skall bära ansvaret för kränkningar har som bekant inom tryckfrihetsrättens ram lösts så, att ansvaret kanaliseras till vissa subjekt enligt en formell ansvarsordning; till gengäld skyddar man nyhetsförmedlarnas anonymitet. En motsvarande ordning har ännu icke införts på radions område, utan ansvarssubjekten får där bestämmas med tillämpning av allmänna rättsregler.³⁵ Lagstiftningens väg kan situationen emellertid här komma att förändras.³⁶

Frågan om ansvarssubjektens bestämmande är emellertid icke den som skall diskuteras i förevarande sammanhang. Problemet är i stället, vilka kränkningar av personlighetsskyddet man över huvud har anledning att ingripa emot och med vilka medel.

Vissa rättsregler, vilka primärt är inriktade på annat, kommer indirekt att på en eller flera punkter hjälpa till att bygga upp ett rättskydd för personligheten. Eftersom ärekränkning kan ske även genom bild, kan straffbudet mot ärekränkning utnyttjas vid vissa bildkränkningar av personligheten. Det skydd, som man sålunda »får på köpet», förslår emellertid inte långt utan man måste tillskapa särskilda, på personlighetsskyddet direkt inriktade regler.

Det föregående ger vid handen, att härvid åtskilliga svårigheter möter. Straff och skadestånd är i förevarande sammanhang vanligen mindre lämpliga sanktioner; beriktigande och genmäle liksom förbudstalan och kanske bot är sanktioner som ligger lämpligare till. De situationer man har skäl att träffa är synnerligen svårångade. Skulle man försöka fixera dem i lagtext, bleve denna med nödvändighet mycket vag och allmän, varför den närmare innebörden finge utarbetas i praxis — en konkret hållen katalog, som är uttömmande, lär knappast vara möjlig att konstruera. Motstående intressen är så känsliga som nyhetsförmedlingens frihet, nödvändigheten av en levande opinionsbildning osv. Ett särskilt skäl till att icke vidta snabba lagstiftningsåtgärder ligger däri, att man ännu torde sakna erfarenhet för att rätt kunna bedöma televisionens slagkraft jämförd med andra massmedias. Det kan tänkas, att televisionen verkar så mycket mera

³⁵ Till vilka resultat man härvid kommer har utretts av Bergström i *Festskrift till Sundberg* (Upps. 1959) s. 51 ff. Den däri hävdade uppfattningen att principalansvar här skulle saknas (s. 69) har knappast bekräftats av senare rättspraxis, se NJA 1962 s. 31 (yrkesmässig kreditupplysares principalansvar för felaktiga och nedsättande kreditupplysningar av tjänsteman med självständig ställning).

³⁶ En utredning om radions juridiska ansvar framlades i SOU 1962: 27. Frågan om en eventuell samnordisk lagstiftning på området strandade därefter, emedan den svenska tryckfrihetsrättens ansvarskedja är en i Norden unik företeelse, till vilken en svensk lagstiftning om radio i och för en harmonisering med reglerna för pressen ansågs bära anknytas. Direktiv utfärdades för en ny utredning, vilken numera har framlagts i SOU 1965: 58.

suggestivt än exempelvis dagspressen, att angrepp på personligheten där får en betydligt mera förödande inverkan, samtidigt som monopolställningen gör det särskilt vanskligt att ingripa i »censurerande» syfte. För en slutlig och bindande avvägning mellan de inblandade intressena förefaller tiden ännu icke vara helt mogen. Dessa och liknande iakttagelser pekar onekligen i riktning mot att förevarande område skulle vara särskilt väl lämpat för att regleras av ett *utomrättsligt normsystem* och m. a. o. överlämnas i sina väsentliga delar till en branschens egen rättsskapande verksamhet. En dylik teknik, innebärande att lagen så att säga ger en viss »frihet under ansvar», är ju ingalunda okänd i svensk rätt. Man kan exempelvis peka på affärlivets reglering av otillbörlig konkurrens genom det normsystem som småningom utarbetats genom insatser av Näringslivets opinionsnämnd.

Det är också denna väg, som utvecklingen hittills har tagit. Pressen har den regelsamling, som kallas Publicistklubbens publiceringsregler (PK-reglerna), reviderade ett flertal gånger, senast vintern 1965/66. Vad personlighetsskyddet beträffar intresserar särskilt följande regel: »Den enskildes rätt till skydd för sitt anseende och sin integritet skall respekteras. Publicitet, som kränker privatlivets helgd måste undvikas, där ej ett oavvisligt allmänintresse kan kräva offentlig belysning.» I anslutning därtill nämnes beriktigande- och genmälesinstitutet och betydelsen av att beriktiganden och genmälen helst får en behandling som är likvärdig med de påståenden det gäller. Därutöver upptar PK-reglerna en rad specialstadganden om den journalistiska behandlingen av brottsliga gärningar. Som opartisk hederdomstol fungerar Pressens opinionsnämnd, till vilken den som anser sig kränkt kan vända sig. Den tidning, som »dömes» av nämnden, är tvungen att publicera nämndens beslut.

Sveriges Radios programverksamhet bygger i vissa delar sina »Regler för programverksamheten» — vilka i fortsättningen skall kallas »programregler»³⁷ — på PK-reglerna, men dessa har försetts med utförliga och självständiga kommentarer angående hur de skall tillämpas på ljud- och bildradions område. Beträffande det nyss citerade brottstycket ur PK-reglerna sägs sålunda, att den svåra avvägningen mellan den enskildes intresse och allmänintresset för Sveriges Radio med dess speciella ställning måste företas »med stor omsorgsfullhet». Formen för genmäle, där sådant är befogat, skall diskuteras med Sveriges Radios ledning i varje särskilt fall. »Skulle det inträffa att av misstag en felaktig information av konkret art givits i ny-

³⁷ Jfr SOU 1965: 20 s. 495, förslaget till stadgar för Stiftelsen Sveriges Radio 15 8.

hetskommunikéer etc. skall detta snarast möjligt korrigeras helst i samma typ av program.» Det må tillfogas, att själva grundpelarna för all bedömning på radions och televisionens område finns angivna redan i Sveriges Radios avtal med staten § 4 mom. 1, där det sägs att bolaget bl. a. har att »sakligt, opartiskt och i lämplig form» lämna nyhetsförmedling och orientering i samhälls- och kulturfrågor. I arbetsordningen för Sveriges Radio § 8 påpekas att den, som har att utöva tillsyn över att inga kränkningar sker, »i syfte att förebygga kränkningar» själv skall granska eller på lämpligt sätt låta granska inspelade program, manus och annat förhandsmaterial etc. Det preventiva syftet med denna anordning är alltså direkt utsagt. Samtidigt har man med de citerade orden önskat ange, att tillsynen och de därmed förknippade befogenheterna icke skall gå längre än vad som erfordras för att förverkliga syftet att förebygga kränkningar; det är m. a. o. fråga om att garantera yttrandefriheten för programtjänstemän och andra medverkande.

Programreglerna befinner sig under ständig utveckling. Under 1959 bildades den s. k. publiceringskommittén, ett permanent organ med uppgift att ansvara för detta utvecklingsarbete. För närvarande arbetar den med regler om droit moral och med en del etiska problem, där personlighetsskyddet kan tänkas bli vidare uppmärksammat, nämligen regler rörande bruket av dold kamera och dold mikrofon ävensom nordiska regler om beriktigande.

Den närmaste motsvarigheten till Pressens opinionsnämnd är här radionämnden, vilken dock icke intar samma fristående ställning. Radionämnden utses enligt avtalet med staten § 12 av KM:t med uppgift att granska bolagets handhavande av programverksamheten. Enligt sin instruktion (fastställd den 15 maj 1959 och senast ändrad den 31 maj 1963) åligger det nämnden »huvudsakligen att granska de allmänna riktlinjer, efter vilka programverksamheten planlägges och bedrivs». Därutöver äger nämnden befogenhet att ta del av programmen samt av de anmärkningar mot desamma, som kan inkomma till bolagets styrelse. Någon verklig skyldighet för radio och TV att själva återge radionämndens beslut har icke stadgats. Enligt 1960 års radioutrednings förslag till omorganisation av radionämnden har denna i flera avseenden gjorts hanterligare som organ, men någon radikal förändring av nämndens ställning till mera fristående och domstolsliknande har icke rekommenderats.³⁸ Visserligen uttalas i motiven, att radionämnden »i framtiden både till sammansättning och funktion bör renodlas till en opinionsnämnd.»³⁹ Denna synpunkt

³⁸ Se förslaget till instruktion för radionämnden, SOU 1965: 20 s. 517—519.

³⁹ SOU 1965:20 s. 231.

åberopas också som motiv till minskningen av antalet ledamöter till sju, varav en skall vara jurist med långvarig erfarenhet.⁴⁰ Men beroendet av och anknytningen till radion, som ju är den ena parten i uppkommande tvister, består alltså.

Den nu hävdade principen, att ett utomrättsligt normsystem lämpar sig allra bäst för reglering av hithörande problem, får icke förstås så, att ingripanden av lagstiftaren helt borde bannlysas. Tvärtom finns det säkerligen goda grunder att på vissa särskilt känsliga punkter ingripa med speciallagstiftning. I synnerhet borde övervägas att införa ett principiellt förbud mot användning av avlyssnings- och fjärrfotograferingsanordningar på ett sätt som kränker privatlivets helgd. En dylik lagstiftningsåtgärd har med avseende på avlyssningsapparater i Sverige rekommenderats av Sveriges advokatsamfund i dess remissvar rörande brottsbalken,⁴¹ dock utan att hittills någon åtgärd vidtagits. I norska strafflagen infördes genom lag den 12 december 1958 en § 145 a, som innehåller straffbestämmelser mot avlyssning.

8. *Teser att diskutera*

Med stöd av härmed redovisade överväganden må avslutningsvis formuleras följande teser att diskutera:

(1) Personligheten kan icke beredas ett tillräckligt rättsskydd med anlitande enbart av existerande rättsregler om ärekränkning o. d. utan man måste gå därutöver.

(2) Frågor om kränkningar av personlighetskyddet från massmedias sida regleras då i det väsentliga lämpligast med hjälp av ett utomrättsligt normsystem.

(3) Det är olämpligt att konstruera en allmän rätt till personligheten, sanktionerad av förbudstalan, skadestånd etc. på liknande sätt som fallet är med hävdvunna rättighetstyper.

(4) Ett punktskydd för personligheten i väsentliga avseenden bör inom ramen för det utomrättsliga normsystemet eftersträvas, varvid en avvägning måste ske mellan å ena sidan individens intresse av ostördhet och å andra sidan massmedias samhällsuppgift som sanningsspeglare och nyhetsförmedlare och nödvändiga opinionsbildare.

(5) En klar åtskillnad mellan beriktigande och genmäle bör göras. Ett generöst handhavande av institutet beriktigande är en förutsätt-

⁴⁰ A. st.

⁴¹ Tidskrift för Sveriges advokatsamfund 1954 s. 61 (lagrådsremissen 1958 s. 113 nederst). Ett ingripande av lagstiftaren i angiven riktning förordades också av överste Bo Westin i ett föredrag på Krigsvetenskapsakademiens högtidsdag den 12 november 1965.

ning för att rättsordningen skall kunna ge massmedia den »frihet under ansvar», som det utomrättsliga normsystemet — godtaget i förtroende för branschens egen rättsskapande verksamhet — i själva verket innebär.

(6) På radions och televisionens område bör tillskapas en fristående hedersdomstol av samma typ som Pressens opinionsnämnd, och det bör åläggas Sveriges Radio att själv offentliggöra domstolens beslut liksom tidningar för närvarande är ålagda att införa beslut av Pressens opinionsnämnd.

(7) Ett accepterande av ett utomrättsligt normsystem hindrar icke, att på enstaka punkter särskilda ingripanden av lagstiftaren bör övervägas. Särskilt bör övervägas ett principiellt förbud för användning av anordningar för avlyssning och fj ärrfotografering på ett sätt som strider mot rimliga krav på personlighetskydd. I fråga om massmedia borde i vart fall förbudet avse offentliggörandet av sådant material som anskaffats med hjälp av de förbjudna anordningarna. Det kan också ifrågasättas, huruvida man icke borde lagstiftningsvägen precisera innebörden av sanktioner som beriktigande och genmäle utan att ta ställning till i vilka fall de skall användas annat än genom ett principellt krav på att klart felaktiga uppgifter dementeras genom beriktigande; man skulle m. a. o. binda de utomrättsliga sanktionsformerna.